

svršenih i nesvršenih glagola te prefiksa cije, može se reći da ima više tipova nesvršenih glagola koji su prefigurirani, a postali su od neprefiguriranih nesvršenih glagola, kako je to navedeno u spomenutom paragrafu u Gramatici, pa nije moguće dati jedno jedinstveno pravilo za taj odnos.

Mijo Lončarić

O FONETICI I FONOLOGIJI U PRIRUČNOJ GRAMATICI

Svaki autor očekuje kritiku napisano ga teksta nadajući se da će ona biti konstruktivna i da će upozoriti i na one pro-puste kojih autor nije svjestan ili ih »ne vidi«. Na žalost, prikaz Ive Pranjkovića pod naslovom »Eksperimentalna gramatika«, Jezik, 27, 127—128, 155—160, nije ispunio ta očekivanja autora (barem ne za poglavlje Fonologija i fonetika). Prije svega treba reći da je »Priručna gramatika hrvatskoga književnog jezika« prva gramatika u nas pisana na osnovi teorije i metodâ suvremene lingvistike pa za opis hrvatskoga književnog jezika nije imala nikakvog uzora ni oslonca u djelu te vrste u nas. Zbog toga je sigurno da nedostataka i propusta ima (kao što ih ima svako djelo koje i nije »prvijenac«) i autor očekuje primjedbe upravo na takve nedostatke i propuste. Međutim, i na žalost, primjedbe autora navedenoga prikaza nisu primjedbe te vrste već su uglavnom rezultat *nedovoljno pomnoga čitanja teksta* o kojem piše, a dijelom su vrlo subjektivnoga karaktera (što ne bi smio biti znanstveni kriterij), posebno u vezi s nekim primjedbama o opisu i diobi glasova. Upravo me takav karakter većine primjedaba potakao da zbog bolje obaviještenosti čitatelja odgovorim na njegov prikaz.

1. »Fonetika i fonologija nisu međusobno dovoljno razgraničene (osim definicijski). Tako se polazi od pretpostavke da su fonemi i glasovi uglavnom iste jedinice (razlika je u tome što kod glasova nema redundantnih osobina): zato se tvrdi da fonem biva ostvaren glasom, što je u najmanju ruku neprecizno jer

su fonemi apstraktne jedinice koje se zapravo ne mogu ni ostvariti (glas eventualno može reprezentirati fonem). Fonetiku je ili trebalo jasno odijeliti od fonologije ili je sasvim izostaviti (u gramatici koja pretendira na to da bude suvremena trebalo bi očekivati baš ovo drugo jer fonetika i gramatika imaju vrlo malo zajedničkoga.«

Fonologija i fonetika su, osim definicijski, razgraničene i formalno. Fonetika se obrađuje u zasebnom poglavlju u paragrafima 21—50. Slažem se s autorom prikaza da fonetika i gramatika nemaju baš mnogo zajedničkoga, ali zato *fonologija i fonetika* imaju i više nego mnogo zajedničkoga. O pitanju izostavljanja fonetike, ali ne iz gramatike nego iz fonološkoga opisa, među suvremenim lingvistima ni do danas nema ujednačenoga gledišta i dok jedni lingvisti (npr. Hjelmslev) potpuno izdvajaju fonetiku iz fonologije, dotle drugi (npr. sovjetski fonolozi) smatraju da fonolog mora biti istovremeno i fonetičar »ako ne želi utonuti u svijet apstrakcija — funkcija i odnosa — bez veze sa živim materijalom konkretnoga jezika u njegovu razvoju« (Avanjesov). Prema tome, pitanje izostavljanja ili uključivanja fonetike u fonologiju (pa onda i u gramatiku) nije pitanje biti suvremen ili ne, nego je to naprosto pitanje izbora i opredjeljenosti.

Što se tiče ostvarivanja fonema u glasovima, tu ne bi smjelo biti dvojbe, jer to pitanje u suvremenoj lingvističkoj teoriji nije diskutabilno: apstraktne jedinice jezičnoga sustava ostvaruju se u fizičkoj supstanciji, govoru, tekstu (usp. npr. R. Katičić: Osnovni pojmovi suvremene lingvističke teorije, Zagreb 1967).

Autor prikaza je, sugerišući čitatelju da se u Gramatici »polazi od pretpostavke da su fonemi i glasovi uglavnom iste jedinice«, previdio činjenicu da se upravo o odnosu fonema i glasa govori u cijelom poglavlju o fonemu i dijelu poglavlja o opisu i diobi glasova (paragrafi 8—25) kako bi se što bolje prikazala narav njihova odnosa kao jedinica koje pripadaju različitim jezičnim razinama. Do navedenog je zaključka (o na-

vodnoj identičnosti fonema i glasova) autor prikaza došao na osnovi tvrdnje (u Gramatici) da se fonemi ostvaruju u glasovima. Bez obzira na to slaže li se autor prikaza s tom tvrdnjom ili ne (a ne slaže se), nikako ne može proizvoljno zaključivati da se u Gramatici »polazi od pretpostavke da su fonemi i glasovi uglavnom iste jedinice«, jer ta tvrdnja, kao nijedna druga u Gramatici, to ne kaže i ne podrazumijeva.

2. »Govorni se akt, na primjer, definira kao proces kojim se prenosi poruka. U takvoj odredbi govorni akt nije ničim razgraničen od drugih mogućih procesa kojima se prenose poruke (nedostaje *differentia specifica*).«

Slažem se s autorom prikaza da je i u definiciji govornoga akta trebalo reći da je to psihofizički proces (kako je to rečeno dvije stranice dalje u paragrafu 8). Međutim, ne stoji da govorni akt na taj način »nije ničim razgraničen od drugih mogućih procesa kojima se prenose poruke«, jer odmah iza te definicije slijedi opis prenošenja poruke, dakle govornoga akta.

3. »U nekim definicijama predmet određivanja definira njim samim: tako je razlikovno obilježje ono (tj. obilježje) koje dolazi u fonološku opreku s obilježjem s kojim je u paru. Iz ove definicije ne saznajemo ništa o obilježju (*circulus vitiosus*).«

Kako kaže autor prikaza, iz te definicije nismo saznali ništa o obilježju, ali nismo ni trebali saznati, jer se o obilježju, njegovoj naravi i funkciji u odnosu na fonem i glas, govori u paragrafima 15—18. U navedenoj se definiciji određuje *samo* razlikovnost obilježja, tj. koje je od svih obilježja ili osobina glasa razlikovno, a ne što je to obilježje.

4. »Na jednom mjestu (41) u poglavlju o prozodiji dobro je napisano kako naglasci ne ulaze u opreke samostalno, kako oni nisu ni osobina fonema... a ni sloga, ali se onda postavlja pitanje zašto se prozodijski sustav opisuju u fonologiji. U njoj pogotovo nema mjesta poglavlju o naglasnim cjelinama.«

Odgovor na postavljeno pitanje nalazi se dijelom na istom mjestu koje navodi

i sam autor prikaza: naglasci »ne ulaze u opreke pojedinačno... nego samo kao *cjelina čiji su sastavni dio: pās ~ pās, dūga ~ dūga* itd. (tj. ne naglasak s naglaskom, nego naglašena riječ s naglašenom riječju)«. Naglasci su, kako se kaže, sastavni dio cjeline, i to *izgovorne cjeline, koju čini glasovni sastav svakog odsječka govornog lanca i njegova akustična slika*, a o tome u paragrafu 74 piše: »Akustična se slika svakog odsječka govornog lanca (samostalne riječi, naglasne cjeline, rečenice) nalazi u svijesti govornika i formira se u toku govornoga akta *istovremeno* s formiranjem glasovnoga sastava svakoga odsječka. Glasovni je sastav, prema tome, samo *jedan dio izraza tih odsječaka*.« Iz iznesenoga je jasno zašto se prozodijski sustav opisuje u poglavlju o fonologiji i fonetici, a unutar njega i naglasna cjelina kao fonetska riječ, tj. izgovorna cjelina.

5. »Suvišno je i nepotrebno govoriti o zanaglasnoj dužini kad u hrvatskom književnom jeziku prednaglasne dužine uopće nema (to je isto kad bi se govorilo o postponiranim enklitikama).«

U paragrafu 76. piše: »Prozodijske se jedinice (naglasak i zanaglasna dužina) *međusobno* razlikuju prozodijskim obilježjima po silini (intenzitetu), tonu (intonaciji) i trajanju (kvantiteti)« Prema tome, *položaj* prozodijskih jedinica u postavi *za njihovo međusobno razlikovanje ne ulazi ni u kakvu fonološku opreku* i zato kada se govori o zanaglasnoj dužini onda je ona jedino i samo u opreci sa *zanaglasnom kračinom* (opreka po kvantiteti na istom mjestu), a nikako ne s prednaglasnom dužinom (npr. žēnē 'G jedn. im. žena' ~ žēne 'NAV mn. im. žena').

6. »Na stranici 33 nailazimo na tvrdnju da ono što prozodijske jedinice čini drukčijima od razlikovnih jedinica — fonema, to je njihova različita jezična uloga — funkcija. Mislim da ta tvrdnja nije (sasvim) točna jer iz nje proizlazi da prozodijske jedinice nisu razlikovne. Čini se da bitna razlika između fonema i prozodijskih jedinica nije u funkciji, nego u njihovoj naravi i u različitosti razina kojima pripadaju.«

Čini se da je i u vezi s ovom primjedbom došlo do nesporazuma. Navedena je rečenica *dio* konteksta ispred nje i iz njega ona proizlazi. On glasi: »Prozodijske se jedinice odnose na zvukovnu stranu izraza riječi i ostvaruju se na nadosjećnoj (suprasegmentnoj) jezičnoj razini. Te su jedinice, prema tome, sastavni dio svake postave, i ono što ih čini drukčijima od razlikovnih jedinica-fonema, to je njihova različita jezična uloga (funkcija).« Budući da pripadaju *drugoj razini*, jer se odnose na *zvukovnu stranu izraza riječi*, različitost njihove jezične funkcije, u odnosu na foneme, izlazi upravo iz te činjenice. Međutim, ta različitost funkcije nikako ne znači da prozodijske jedinice nisu razlikovne. Možda je druga rečenica citiranoga teksta nedovoljno precizna, ali budući da predmet toga poglavlja nije uloga prozodijskih jedinica, samo nekoliko paragrafa dalje, u cijelom jednom poglavlju, govori se o njoj detaljno (paragrafi 93—96). Prva je rečenica toga poglavlja: »Prozodijske jedinice hrvatskoga književnog jezika (naglasak i zanaglasna dužina) imaju dvojaku ulogu: *prozodijsku*, dakle naglasnu, koja izlazi iz same njihove naravi, i *razlikovnu*, u slučajevima istovjetnosti dvaju ili više izraza riječi ili rečenice ...« Međutim, upravo zbog *drukčije naravi i razine* kojoj pripadaju, prozodijska je uloga *temeljna uloga* prozodijskih jedinica (za razliku od fonema), uvijek prisutna, i onda kada prozodijske jedinice imaju i razlikovnu ulogu. Uglavnom se ipak slažemo samo se u tekstu Gramatike nismo našli.

U vezi s primjedbama koje se odnose na poglavlje o opisu i diobi glasova može se reći slijedeće. Odgovor je na pitanje autora prikaza »kako vokalnost razgraničiti od zvučnosti« (jer se za obje osobine navodi da glasnice titraju, odnosno trepere) upravo u tekstu o opisu vokalnosti, a koji i sam autor prikaza navodi. Naime, u osobini je vokalnosti težište na *oblikovanju zvuka* u govornim prolazima i šupljinama, dok je u osobini zvučnosti težište *samo na treperenju*

glasnica, jer svi pravi konsonanti imaju mnogo šuma (zbog prisutnosti zapreke zračnoj struji u govornom prolazu) pa se i zovu šumni, *ali svi nisu zvučni*.

Autor prikaza smatra da termin *prijelazni* za fonem *j* »ne bi trebalo tolerirati« i nije mu jasno »zašto je taj fonem nevakalski kad su svi (ostali) sonanti vokalski, a on je bliži vokalima od sonanata«. Prema najnovijim istraživanjima fonem *j* se svrstava u glotale, a »glotali su svojevrsni — prijelazni fonemi — koji su i nevakalski i nekonsonantski« (Ž. Muljačić: *Opća fonologija i fonologija suvremenog talijanskog jezika*, Zagreb 1972, str. 57).

Autoru prikaza se čini »da bi, eventualno, samo pjesnici mogli odgonetnuti zašto je, na primjer, *a* visoko ili svijetlo, a *m* duboko ili tamno«, a za razred zvonkih ili sonornih glasova kaže da nema dovoljno »sluha« jer ne razumije po čemu je, na primjer, *r* zvonko, a *o* nije. U vezi s podjelom glasova prema slušnom dojmu treba ponajprije reći da je izneseni stav autora prikaza i pitanje »sluha« s jedne strane potpuno subjektivni stav, dok je to s druge strane mnogo ozbiljnije pitanje stručne obaviještenosti autora stručne kritike, jer je o analizi akustičkim filtrima izraženo mnogo radova u kojima se pomoću navedene analize utvrđuju svojstva glasova s obzirom na slušni dojam (usp. npr. I. Škarić: *Glasovi hrvatskosrpskog jezika u fizio(psiho)-akustičkoj i akustičkoj analizi*, Jezik, XI, 45—53, 79—84). Te su primjedbe, makar posredno i sasvim slučajno, ipak upozorile na propust koji bi se trebao ispraviti. Naime, prema napomeni koja stoji na kraju teksta o podjeli glasova prema slušnom dojmu i u kojoj se kaže da su »glasovi prikazani *relativno pojačanim* osobinama koje izazivaju izrazit dojam«, među izrazito svijetle glasove ne bi trebalo svrstati *a*, a među zvonke bi bolje bilo uvrstiti *o* umjesto *i*.

POPREDLOŽENJE

U Priručnoj se gramatici¹ preobrazba riječi u prijedlog, prepozicionalizacija, naziva *poprijedloženje*. Ta riječ udara u oči jer se ne uklapa u sustav hrvatskoga književnog jezika.

Od imenice *prijédlog* prefiksarno-sufiksalsnom tvorbom dobivamo, preko oblika **poprijedložiti*, svršeni glagol *popredložiti*, koji spada u četvrtu vrstu, a glagoli te vrste imaju naglasak ` ili ` ispred sufiksa *-i-2*. (Valja imati na umu i vezu *prijédlog: predložiti*.) Glagolski pridjev trpni od tog glagola jest *popredložén*, a od toga je glagolska imenica *popredložénje* — jer glagolske imenice od svršenih glagola imaju naglasak ` na pretposljednem slogu (*ganúće, iscjeljénje, istrebljénje, obećánje, opravdánje, opredjeljénje, porinúće, priznánje, rođénje, stvarénje, svanúće, unapredénje, uskrsnúće* itd.).

Dakle: *popredložénje*, a ne *poprijedloženje*.³

Alemko Gluhak

HELSINSKI — BANGKOČKI

Pridjev *helsinški* još je jedan primjer alternacije *k/š* koja je nastala analogijom i valjda zbog toga što je običnija skupina *nšk* nego *nčk* (a također i lakša

za izgovor); tako je *njujorški* prema *New York* (hrv. *Njùjòrk*) umjesto **njujorčki*, jer skupine *rčk* nema, za razliku od vrlo obične *ršk* (*kirurški, hamburški* itd.).¹ Naime, očekivali bismo **helsinčki* prema *Helsinki*, no *-nk + ski* javlja se u našem jeziku samo u *stranački: stranaka, palanački: palanka*² (dakle bez *nčk*), dok su pridjevi sa skupinom *nšk* (*-ng + ski*) brojni (*diftonški: diftong, pekinški: Peking* itd.)³.

No nije pravilno tu alternaciju širiti i na riječi s kojima nema takvih problema. Nije dobar pridjev *bangkoški*⁴ od *Bangkok*. Treba *bangkočki* kao npr. *ilocki: Ilok, sisački: Sisak* te kod mnoštva drugih primjera⁵.

Alemko Gluhak

O IMENU AUSTRALSKIH STAROSJEDILACA

O jezičnoj neobrazovanosti pojedinca mnogo govori i njegov odnos prema tuđim riječima, a pogotovo prema etnonimima. Nov primjer bilo je moguće vidjeti nedavno u jednoj seriji u zagrebačkom Večernjem listu¹. Ona je, inače, puna pravopisnih i gramatičkih pogrešaka, no ovdje ću se pozabaviti samo nemanom njena autora prema engleskom imenu australskih starosjedilaca, a predlo-

¹ E. Barić i dr., Priručna gramatika hrvatskoga književnog jezika, Školska knjiga, Zagreb 1979, str. 239.

² Izuzeci su rijetki i nastali su analogijom: *čeličiti, kiseliti, siriti* itd.: *čelik, kiseo, sir*.

³ U Simeonovu rječniku možemo naći pravilno načinjeno *popredložénje*, ali i nepravilno *poprijedložiti se* (Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva, II, P-Z, Matica hrvatska, Zagreb, 1969, str. 90).

¹ Usp. Stjepan Babić, Sufiksalsna tvorba pridjeva u suvremenom hrvatskom ili srpskom književnom jeziku, Rad JAZU, knj. 344, Zagreb 1966, str. 109.

² Isto, str. 108.

³ Isto.

⁴ Npr.: ... *na bangkoškom aerodromu ... u jednoj bangkoškoj bolnici*. ***, Munjevita akcija 100 komandosa, Večernji list, 1. IV 1981, str. 8.

⁵ V. S. Babić, n. dj., str. 105.

¹ Ico Kerhin, Od Australije do Hong Konga i Singapura, Večernji list, 10—18. ožujka 1981. g.